

Leírás és értelmezés. Újholdas szerzők a hagyománnyá válás közben,
szerk. Buda Attila, Nemeskéri Luca, Pataky Adrienn

Budapest, Ráció Kiadó, 2016, 494 l.

A Ráció Kiadó gondozásában jelent meg 2016-ban annak a sorozatnak a következő kötete, amely az *Újhold* folyóirat történetét, szerzőinek életművét feldolgozó tanulmányokat és forráskiadásokat ad közre. A nemrég kiadott könyv borítójának dizájnya és a szerkesztő(k) személye jelzi a folytonosságot az előző években, 2014-ben és 2015-ben megjelent kötetekkel,¹ és ez annak a kutatói metodikának a továbbvitelét is ígéri, amely az egyébként igen produktív recepcióval bíró újholdas szerzők életművének befogadását több értelemben is gazdagítani képes. A Petőfi Irodalmi Múzeumban található írói hagyatékokra épülő kutatómunka révén olyan új szövegek látnak napvilágot a sorozat köteteiben, amelyek nemcsak adatokkal bővítik, de lényegesen árnyalják is a lapról és szerzőiről kialakult képünket, az ehhez kapcsolódó filológiai szöveg gondozás és műinterpretáció termékeny módszertani ötvözése pedig – megkockáztatom – irodalomértésünk egészére is frissítőleg hathat, különösen mivel a tanulmányírók többsége pályájuk elején járó fiatal irodalomtörténész.

A könyv első blokkja Lakatos István, Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky és Mándy Iván életművét vizsgálja, változatos értelmezői szempontokat érvényesítve és valamennyi szövegben érett és pontos értekezői nyelvet használva. Pataky Adrienn dolgozata Lakatos István költészetét történeti kontextusba helyezve értelmezi. Az igen részletgazdag elemzés többféle megközelítési módot is érvényesít. Az *Újhold* történetének rövid bemutatása után Lakatos első verseskötetének, a *Pokol tornácának* alapos leírását olvashatjuk, a versek nyelvi-poétikai jellemzése mellett a PIM-ben őrzött hagyatékok anyaga alapján bepillantást kapunk Lakatos költői gyakorlatába, és a különböző versvariánsok segítségével Pataky a szöveggenézis mikéntjére, egy-egy vers poétikai formálódására is rávilágít. A tanulmány következő fejezetei ismertetik a költőnek a Petőfi Kör megalakulásában és az Írószövetségben vállalt szerepét, valamint a forradalom idején megjelent versei és cikkei miatt ellene induló bírósági eljárást. Nemeskéri Luca tanulmánya Nemes Nagy Ágnes 1975-ben kiadott *64 hattyú* című esszékötetének címadó írását értelmezi. A szövegvilág látványelemeinek interpretációja az esszé harmadik bekezdésének hangnembeltetése kapcsán vonja be a műértelmezésbe az elemzett esszé

¹ A 2014-ben kiadott első kötetet (*Tárguló körök: Tanulmányok, dokumentumok az Újholdról és utókoráról*) szerkesztője Buda Attila volt, a 2015-ös kötetet („... mi szépség volt s csoda”: *Az Újhold folyóirat köre*) Nemeskéri Lucával és Pataky Adriennel kiegészülve szerkesztette Buda.

kézírtos előzményeit. Nemeskéri Luca pontosan leírja a szövegvariánsokat, ennek révén kitér az írásaktus jellegzetes vonásaira, és így a szövegváltozatok ismeretében a keletkezéstörténetre is figyelemmel alkotja meg saját értelmezését. Hernádi Mária írása – miként az első lábjegyzetből kiderül – egy nagyobb tanulmány részeként vizsgálja Nemes Nagy „dalszerű” verseit. Az értelmezett korpusz körülhatárolásával a szerző a dalszerűség poétikai jegyeit kutatja, rendkívül precíz és komplex nyelvi-poétikai interpretációt végez a kijelölt verseken, és ezáltal igen jelentősen hozzájárul a költői életmű egy részének mélyebb megértéséhez. Buda Attila Nemes Nagy Ágnes költői életművének kiadástörténetét tárja fel. Az ő tanulmányában már egyértelműen a filológiai munka kerül előtérbe, a forrásszövegek csoportosítása, a kiadástörténeti dokumentumok számbavétele mellett azonban Buda is kitér azokra a kérdésekre, amelyeket a kiadástörténeti kutatás a műinterpretáció szempontjából felvet. A tanulmány függelékében a költőnő diákkori verseit olvashatjuk, és Buda Attila összeállította Nemes Nagy folyóiratokban közölt verseinek listáját, versesköteteinek jegyzékét is, költeményeinek kötetpublikációit pedig táblázatban rendszerezte. Buda dolgozatában már mintha a Nemes Nagy-kritikai kiadás alapjai körvonalazódnának. Ha az ő tanulmányában – a könyv címére utalva – egy életmű *leírására* kerül a hangsúly, akkor Varró Annamária dolgozatában az *értelmezés* kerül előtérbe. Varró tanulmányának első részében a Pilinszky-recepciót teszi mérlegre, az évtizedek alatt kialakult meghatározó kérdésirányokkal szemben igyekszik új megközelítési lehetőségeket találni. Elgondolkodtató például az a megfigyelése, amely szerint az, hogy a befogadástörténet eddig kevesebb figyelmet szentelt a költő szerelmes verseinek, összefüggésben lehet az-zal, hogy ezek jórészt az első, *Trapéz és korlát* kötetben találhatók, amelynek recepciója a későbbi kötetekhez képest kevésbé mutatkozott élénknek. Dolgozatának második felében Varró Annamária az *éhség* és a *táplálék* motívumainak elemzésével igyekszik kijelölni azokat az új kérdésirányokat, amelyek mentén a Pilinszky-interpretáció megújulhat. Dobás Kata tanulmánya ismét csak új irányt ad a kötetnek, ő Mándy Iván korai kisprózai alkotásaival foglalkozik, az életműnek olyan részletével tehát, amelyre eddig kevesebb figyelem esett. A *Magyarország* című napilapban 1941 és 1944 között publikált írások narrációjának elemzése során kimutatja a napisajtó műfaji és befogadói elvárásai szerint keletkezett szövegek hatását Mándy későbbi műveinek elbeszélés-módjára. A kötet első, tanulmányokat közlő egysége bizonyos értelemben keretesnek tekinthető, hiszen ahogy a nyitó dolgozat, úgy a záró is Lakatos István költészetével foglalkozik. Z. Urbán Péter tanulmánya Lakatos 1972-ben kiadott *Egy szenvedély képei* című kötetét értelmezi, és interpretációs gyakorlatából szintén nem hiányzik a kézírtos szövegvariánsok felhasználása sem. Értelmezésének végkövetkeztetése szerint a „kötet versei így a szerelem mellett legalább annyira magának a költészetnek, az irodalomnak a lehetőségeit is tematizálják” (133).

A következő, *Szövegközlések* című egység két részre tagolódik. Az első Nemes Nagy Ágnes eddig publikálatlan, *Babits szerkesztő úr* című drámáját adja közre Kelevéz

Ágnes szöveggondozásában, jegyzeteivel és szövegmagyarázatával. A drámát Nemes Nagy – ahogy ezt a keletkezéstörténeti jegyzetből megtudhatjuk – a Radnóti Színpad számára Bálint András felkérésére kezdte írni a 80-as évek második felében. A színmű el is készült, de a színház akkori dramaturgja, Gosztonyi János a darabot nem látta teljes egészében színpadképesnek, és bár a költőnő Gosztonyi tanácsai alapján nekiállt a dráma átdolgozásának, a mű végleges átírására és ezáltal színpadra vitelére Nemes Nagy Ágnes betegsége miatt már nem kerülhetett sor. Kelevéz Ágnes a *Személyes bevezető*ben feltárja a szövegközlés szubjektív motivációját is: a dráma átdolgozásának fázisában kapta meg a kéziratot a költőnőtől véleményezésre, majd a szöveg másolatát saját tulajdonba Nemes Nagytól. A dráma cselekménye Babits életének és a világtörténelemnek fontos évében, 1933-ban játszódik, amikor a *Nyugat* szerkesztéséből Móricz kiválik, Babits már írja *Az európai irodalom történetét*, az *Elza pilóta* című disztópiája és a *Versenyt az esztendőkkal* kötete megjelenés előtt áll, a Baumgarten-díj kurátoraként pedig a magyar irodalom legnagyobb hatalmú ura. Ebben az időszínpadban zajlik a dráma cselekményének főszála. Innen ugrunk vissza az időben, a költő életének korábbi periódusaira, a pályakezdésre és a világháború alatti és utáni támadások időszakára, majd lépünk előre a *Jónás* könyvének születéséig és a költő halála és a háború utáni évekig, amikor a kommunista kultúrpolitika ideológiai alapon bélyegezte meg a Babits-életművet. Mindeközben kirajzolódik Babits emberi és írói portréja, úgy, ahogy Nemes Nagy látta a maga jelentőségében és humanizmusában. Nemes Nagy tehát lényegében modern drámát írt, korszerű drámaírói megoldásokat használva (például a szerepeikből kilépő színészek alkalmazásával az elidegenítés technikáját) egy modern írástudóról. A *Babits szerkesztő úr* szövegközlése a textológia szabályainak is maximálisan eleget tesz, a kiadást kísérő jegyzetek a szöveg minden szükséges részletére magyarázattal szolgálnak, megadják a kéziratok leírását és bemutatják a dráma keletkezéstörténetét. Mindez szintén a Nemes Nagy-kritikai kiadás komoly előkészületének tűnik.

A *Szövegközlések* második fele Lengyel Balázs 1945 és 1950 között megjelent esszéiből ad válogatást, pontosabban Buda Attila azokat a szövegeket publikálja itt, amelyek a Lengyel 2002-ben kiadott korai írásait tartalmazó kötetből² kimaradtak. Buda tehát más szöveggondozói gyakorlatot folytat, mint a Nemes Nagy-drámát közlő Kelevéz. Az ő munkája Lengyel Balázs esszéinek teljesebb népszerű (újra)kiadását célozza meg. A korai Lengyel-írások (színpadi és szépirodalmi kritikák, beszámolók, publicisztikák, értekezések) végigolvasása komoly tanulságokkal szolgál. Az *Újhold* történetét ismerő olvasó a folyóirat korabeli recepciója kapcsán tisztában lehet azokkal a támadásokkal, amelyek a kommunista kultúrpolitika részéről a lapot és szerzőit érték. Ezekből Nemes Nagy Babits-drámája is közöl szemelvényeket. Rába György Babits-monográfiáját vagy Nemes Nagy Ágnes *A hegyi költőjét* olvasva is világossá

² LENGYEL Balázs, *Origo: Korai írások, 1938–1948*, szerk. BUDA Attila, Bp., C. E. T. Belvárosi Könyvkiadó, 2002.

válik, milyen mély nyomot hagytak a második világháború után induló fiatal generációban Lukács György (és az ő nyomán Horváth Márton, Király István, Waldapfel József és mások) Babitsot és az ő írói-költői irányát folytatni kívánó fiatalok bírálatai. Lengyel Balázs itt közölt írásai azonban egészen másféle viszonyulást rajzolnak ki. A fiatal író 1945-ben született beszámolója a háború után újjáéledő ország irodalmi életéről még a korabeli történelem hiteles dokumentumaiként és egy irodalmi tájékozódás lenyomataiként is olvashatók. Lengyel bírálataiban, legyen szó akár egy irodalmi rendezvényről vagy színházi előadásról készült, *Képes Világban* közölt beszámolóiról, hiteles kritikát tud megfogalmazni, esetenként kifejezetten jó humorral fűszerezve. 1948–1950-ben a Magyar Írók Szövetségének lapjában, a *Csillagban* közölt írások viszont már igen egyértelmű ideológiai orientációt mutatnak, az itt megjelent kritikák vagy a Halász Gáborról szóló értekezés a kommunista kultúrpolitikának való megfelelés igényét tükrözik. Buda Attila az esszékhöz írt kísértőtanulmányában Lengyelnek ezeket az írásait többféle szempontot is figyelembe véve a következőképpen értékeli: „Lengyel Balázs láthatóan megpróbált az új viszonyokhoz alkalmazkodni, az új nyelvet megtanulva, azt a régi mellett gyakorolni, az egy paraszt, egy király elvet érvényesíteni, egyszerre kint és bent maradni, úgy bírálni, hogy megtarthasson valamit a művészi igényességből, miközben kritikus megjegyzéseit ne lehessen a szerző, a rendező, a színész ellen fordítani” (319–320). Azt, hogy ezt meddig bírta Lengyel csinálni, jelzi az utolsó szöveg megjelenésének dátuma.

A kötet utolsó nagy egysége *Bibliográfia* cím alatt Hafner Zoltán által összeállított, a 2001 és 2015 közötti anyagot feldolgozó Pilinszky-bibliográfia. Hafner munkája a 2001-ben kiadott és Bende Józseffel együtt szerkesztett kötet³ folytatása, az azóta kiadott Pilinszky-művek és a Pilinszky-életművet értelmező szövegek szakszerű lajstroma. A nyomtatásban megjelent művek feldolgozása és címléírási gyakorlata apróbb módosítással a 2001-ben lezárt kötet módszertanát követi. A bibliográfia könnyebb használata érdekében Hafner annotációkkal látta el azokat a tételeket, amelyek címéből nem derül ki egyértelműen az adott írás témája. A csaknem kilencszáz tétel és a bibliográfiához csatolt *Mutatóban* felsorolt, feldolgozott irodalom jegyzéke világosan mutatja az elvégzett munka nagyságát, amelynek hasznosságáról majd a Pilinszky-életmű kutatói tehetnek tanúságot.

A *Leírás és értelmezés* kötet olvasója három könyvet kap egyben. Egy tanulmánykötetet, egy szövegkiadásokat tartalmazót (amelyet akár két önálló kötetben is el tudnék képzelni) és egy bibliográfiát. A tanulmányok többségéről elmondható, hogy a műinterpretációk alapját alapos filológiai munka adja, amely a hagyatékból őrzött szövegek vagy a kötetekbe nem rendezett, periodikumokban publikált, tehát a befogadástörténetben eddig lényegében reflektálatlanul hagyott írásokat tárja fel, és ennek révén alkotja meg saját értelmezését az adott költői, írói életműről vagy annak egy szakaszáról. A kötet címében jelölt fogalmak (*Leírás és értelmezés*) így tehát leginkább

³ Pilinszky János bibliográfia, szerk. BENDE József, HAFNER Zoltán, Bp., Osiris, 2002.

mint egy ellipszis két gyűjtőpontja ragadhatók meg, amelyek köré rajzolt íven, az egyik vagy a másik gyűjtőponthoz közelebb helyezkednek el a kötet írásai. A tanulmányok jellemzően inkább az „értelmezés” fókuszpontja körüli ívet rajzolják meg, míg a második egység textológiai alaposságú, jegyzetelt, magyarázó tanulmánnyal kísért szövegkiadásai és a Pilinszky-bibliográfia a „leírás” gyűjtőpontjához esnek közelebb.

Szénási Zoltán